

Dobos Balázs: Roma politikai pártok a roma sajtó tükrében¹

A magyarországi roma politikai pártok a rendszerváltás óta a hazai pártrendszer és a roma közélet állandó, többnyire ugyanakkor marginális szereplői. Ezek a kísérletek, hogy roma érdekeket politikai pártok formájában jelenítsék meg, szervesen illeszkedtek azokhoz a közép- és délkelet-európai térség számos más országában zajló folyamatokhoz, amelyek eredményeként a történelem során szintén elsőként az 1980-1990-es évek fordulójától kezdve a romák pártok tucatjait hozhatták létre Csehországtól egészen Görögországig. A Magyarországon 1989-től 2014 közepéig, a bíróságok által bejegyzett, és a lehetséges szakirodalmi behatárolások alapján² a romákhoz köthető több mint 30 párt nemzetközi összevetésben is soknak mondható, miközben a sikertelen alapítási kísérletekkel együtt a számuk ennél még valamivel magasabb. A térség roma pártjait a nemzetközi szakirodalom alapvetően az etnikai pártok közé sorolja abból adódóan, hogy a romák a legtöbb érintett országban valamilyen hivatalos nemzeti, etnikai kisebbségi státust kaptak, holott programjaik nem feltétlenül a nyelvi, kulturális identitásőrzésre helyezik a hangsúlyt, hanem akár csak szociális ügyeket érintenek, és a lehetséges szavazóbázist sem biztosan etnokulturális jellemzőkkel határolják be, és igényt tartanak potenciálisan nem romák támogatására is.

Más országokkal ellentétben, a magyarországi szabályozás az etnikai pártokat nem kezeli külön egységként, kedvezményekben nem részesíti őket, mi több, pártokként hivatalosan sem a kisebbségi önkormányzati választásokon, sem a kedvezményes parlamenti mandátumért nem szállhatnak versenybe. A 33 cigány/roma pártból mindössze 8 volt képes 1990 után az országgyűlési választások legalább egyikén, legalább egy egyéni képviselőjelöltet állítani, de mandátumot egyikük sem tudott szerezni, ami jelzi a szakirodalomban is gyakorta kiemelt, kifejezetten roma politikai mobilizáció kudarcát. Közülük 24-et vagy a parlamenti választás évében vagy az azt megelőző évben alapítottak, ami pedig azt támasztja alá, hogy főként képlékeny, pozícióorientált választási pártokról, semmint tartósabb, jól szervezett és programorientált formációkról van szó, amelyek így főleg a választások előtt aktivizálódnak és részesülnek némi médiafigyelemben, majd a választások után többnyire meg is szűnnek. Lévén, hogy parlamenten kívüli kis pártokként nem rendelkeznek az ún. releváns pártokra jellemző koalíciós és zsarolási potenciállal, ezért kutatásuk nem igen tartozik sem a politikatudományi, sem a kisebbségkutatás vizsgálódásainak homlokterébe. Meghatározásukat és a velük kapcsolatos kutatást tovább nehezíti, hogy Magyarországon már magát a szociális és/vagy etnokulturális alapokon létrejövő roma pártok létjogosultságát, szükségességét is komoly viták övezik. Egy lehetséges formációként ugyanakkor részei annak a szélesebb szervezeti világnak, amelyben különböző egyéb struktúrák – civil szervezetek, alapítványok, mozgalmak, kisebbségi önkormányzatok – igyekeznek különféle technikák (pl. nem roma szereplőkkel, pártokkal együttműködés) révén képviselni és érvényesíteni roma érdekeket, és javítani a gyenge képviselési pozíciókon.³

A pártokhoz hasonlóan nem igen feldolgozott még ennek a tágabb szervezeti-intézményi világnak a története sem, amelynek koordinátái között ezek tevékenykedtek.⁴ Köztudomású, hogy más magyarországi nemzetiségekkel ellentétben, a cigányság már eleve több, az 1980-as évek második felében, felülről létrehozott szervezettel érte el a rendszerváltást, miközben különösen a párton kívüli, demokratikus ellenzék részéről, illetve idővel a párton belül is erősödtek a cigányság számára a többiekkel azonos, nemzetiségi státust szorgalmazó hangok. Az egyesülés szabadságának törvényi garantálása lehetővé tette különböző szinteken az immár alulról szerveződő egyesületek létrejöttét, amely – kiegészülve a kisebbségi szervezetek parlamenti támogatásának beindulásával – meglehetősen gyorsasággal a cigány/roma szervezetek számának nem várt növekedéséhez⁵, majd több ernyőszerkezet megalakításához vezetett, mind inkább elmélyítve a szervezeti megosztottság, illetve a

legitimitás és reprezentativitás körüli vitákat. Mindezek hatására erősödött meg a kormányzati oldalon az a nézet, hogy a kisebbségi törvény keretei között választások útján létrejövő, legitim testületekre van szükség, azonban az életre hívott kisebbségi önkormányzati rendszer legitimitását nem csupán a szaporodó választási visszaélések kezdték erodálni, hanem a cigányok esetében a helyi és országos struktúra szükségességéről és tényleges működéséről, hatékonyságáról is újabb viták bontakoztak ki.

A roma pártok főbb jellemzőiről, így a szervezethez, vezetőikről, célkitűzéseikről, politikai-ideológiai elkötelezettségükről, vagy a más roma és nem roma szervezetekkel, pártokkal való kapcsolataikról a politikai-közéleti kérdésekkel is foglalkozó írott roma sajtóból összességében viszonylag kevés tudható meg.⁶ A lapok többsége ugyanis szorosan kötődött egy-egy szervezethez vagy az országos önkormányzathoz, és a roma pártalapítás megítélése többnyire mindig az adott szervezet céljainak, törekvéseinek volt a függvénye, és ezek is változtak az időben. A roma képviselet mibenlétének értelmezése mellett szintén elszórtan található csak meg a pártok létrehozása kapcsán a pro és kontra érvek, és az ezzel kapcsolatos vita hiánya mellett az írásokban alig lelhető fel a választási kudarcok okainak feltárása, sikertelenségük hátterének alaposabb elemzése. Roma párt létrehozását határozottan elvetették viszont a lapokban meginterjúvált parlamenti pártok politikusai. A rendszerváltás óta meghatározó politikai stratégiának így a civil szervezeti alapokon, külső szövetséggel való érdekérvényesítés bizonyult⁷, amelynek fontos mérföldkövei a Phralipe és az SZDSZ 1990. évi, majd a Lungo Drom, illetve a Fidesz-MPP és az MDF közötti 2001. évi megállapodások voltak – az utóbbi párttá alakulása korábban egyébként többször felvetődött.⁸

A demokratikus átmenet során érett meg a felismerés, hogy tulajdonképpen a cigányok is alapíthatnak politikai pártokat⁹, de az etnikai alapon való pártpolitizálás a későbbiekben inkább kételyeket és ellenérzéseket szült a roma sajtóban. Az 1989-1990-ben elsőként létrehozott formációkat, különösen az Újmagyarok Igazság Pártját a Kulturális Szövetség vetélytársnak, a pártversenyben való részvételt a nemzetiségi parlamenti képviselet veszélyeztetőjének tartotta.¹⁰ Az alulreprezentáltság, a kisebbségi parlamenti képviselet több mint két évtizedes hiánya viszont utóbb megjelent a párt létrehozása melletti érvként is, amellyel, hogy voltak, akik a lehetséges utak közül épp a kedvezményes képviseletet, akár a kétkamarás parlament bevezetését szorgalmazták.¹¹ Az 1994-es országgyűlési választásoknak az Osztókérdés Béla által vezetett Phralipe már egy választási párttal, a Cigányok Szolidaritási Pártjával vágott neki, amely bemutatásának a szervezet lapja adott teret.¹² Hasonlóan, az Országos Cigány Önkormányzat magazinja, a Világunk 2001 végétől nagy teret szentelt a testület valamennyi mandátumát birtokló Lungo Drom választási megállapodásának, a Fidesz-MDF közös listán szereplő jelöltjeinek bemutatásának.¹³ A 2001-2002-ben átmenetileg létrejött, négy roma pártot is tömörítő választási összefogásról viszont csak kisebb hírek jelentek meg a roma lapokban.

Miután 2003-ban, a megismételt elektori gyűlésen a Lungo Drom választási koalíciója alulmaradt riválisaival szemben, az OCÖ egyik vezető erejét adó Magyarországi Cigány Szervezetek Fóruma 2005 októberében döntött úgy, hogy nem hosszabbítja meg az MSZP-vel korábban, 2002-ben kötött együttműködési megállapodást, és MCF Roma Összefogás Párt néven saját pártot alapítanak. Innentől az OCÖ lapja részletesen foglalkozott a magát a következő országgyűlési, és az Európai parlamenti választásokon megmérettető párt céljaival, programjával és jelöltjeivel¹⁴, kritikai reakciókat is kiváltva ezzel.¹⁵

A roma pártok létrehozása és a választásokon való indulása mellett összességében a következő típusú érvek jelentek meg a vizsgált sajtóorgánumokban. Esetükben is jelen van a más etnikai pártokra jellemző, a többségi elzárkózás, a „csak magunkra számíthatunk”

indoka: a Cigányok Szolidaritási Pártjánál például olyan formában, hogy végre „magunk közül” választhatjuk a jelöltjeinket, „magunknak gyűjtjük” a kopogtatócédulát, és sok cigány ember végre „saját kisebbségi pártjára szavazhat”.¹⁶ Hasonlóan, a Horváth Aladárhoz köthető, végül be nem jegyzett Roma Parlamenti Választási Szövetség 1994-es életre hívása kapcsán fogalmazódott meg hangsúlyosan, hogy a nem roma szavazatokra is számító politikai pártoknak jórészt a szavazatvesztéstől való félelmükben valójában kevésbé érdekük a cigányság érdekeinek képviselője, egyre kevésbé lehet tehát külső szövetségesekre szert tenni és közvetve érdekeket érvényesíteni, így a cigányság leginkább csak a saját erejére támaszkodhat.¹⁷ A parlamenti pártok listáin mandátumot szerző roma politikusokkal kapcsolatban széles körben elfogadottá vált, hogy ők inkább az őket a parlamentbe bejuttató politikai erők képviselői, és esetükben könnyen fennállhat a „díszcigány”-szindróma.¹⁸ A pártoló érvek sorában idővel feltűnt, hogy a kisebbségi önkormányzati rendszer összességében csak a kulturális autonómia kialakítására hivatott, a civil egyesületek pedig egyre inkább kiszolgáltatottá váltak.¹⁹ Több alkalommal jelent meg annak kiemelése, hogy a cigányságnak erős, szervezett és alkuképes politikai erőként kellene magát megjelenítenie, mert addig csupán problémával számol vele a szélesebb közvélemény. Az olykor az egymillió főt is meghaladó, becsült létszámadatok ráadásul akár vonzóvá is válhattak egyes roma politikusok számára, akik reményei szerint többszázezer potenciális szavazó összefogásával a romák komoly belpolitikai tényezőt jelenthetnek, mi több, a pártversenyben akár a mérleg nyelve szerepét is betölthetik.²⁰ Ennek viszont elengedhetetlen feltétele a romák egységének megteremtése, a széttagoltság és megosztottság felszámolása, ami ugyancsak állandó eleme a pártok megnyilatkozásainak és dokumentumainak. Az utóbbi időben, a 2000-es évek pártjainál játszik hangsúlyos szerepet a radikális jobboldallal, mindenekelőtt a Jobbikkal és a Magyar Gárdával szembeni összefogás szükségessége. További motívum a szakpolitikai programokkal való elégedetlenség: ígéretek helyett konkrét tetteket, a legkisebb településeken is érezhető eredményeket sürgetnek. Végül, de nem utolsó sorban, maguk az életkörülmények is önmagukban olyan tényezők, amelyek többek szerint indokolhatják egy roma párt életre hívását.²¹

A roma pártok létrehozását és választási megmérettetését kételyekkel szemlélők vagy elvetők érvei között elsősorban olyan pragmatikus indokok jelennek meg, mint a rendelkezésre álló pénz és erőforrások hiánya, vagy a választási rendszer jellegzetességei, amelyek aligha teszik lehetővé a sikeres választási szereplést.²² Megfogalmazódik ugyanakkor az etnikai pártok klasszikus dilemmája, hogy a közös kötődésen túl nem-e fontosabbak az elválasztó politikai-ideológiai különbségek²³, és az, hogy az elszigetelődés, az etnikai határvonalak hangsúlyozása és erősítése helyett jóval inkább értékekre és szociális ügyekre kellene építeni.²⁴ A lapokban publikált szakértői cikkek mutattak rá egyrészt arra, hogy kisebbségi pártként szükségszerűen és állandóan alulmaradnának a pártversenyben, viszont lehetőséget kínálnának az ellenérdekelt, romaellenes erők mobilizációjára²⁵, másfelől azokra a körülményekre, köztük a politikai hagyományok, a kollektív cselekvés mintáinak nagyfokú hiányára, a közösségek közötti különbségekre, amelyeket a szakirodalom is a roma mobilizáció kudarcának alapvető okai között tart számon.²⁶

¹ A tanulmány megírását a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta.

² Ishiyama, John–Breuning, Marijke: What’s in a name? Ethnic party identity and democratic development in post-communist politics. *Party Politics*, 2011/2. 223-241.

³ Egyes vélemények szerint a különböző képviselői struktúrák párhuzamossága is hozzájárul a roma mozgalom politikai sikertelenségéhez. Lásd McGarry, Aidan: *Who Speaks for Roma? Political Representation of a Transnational Community*. New York, Continuum, 2010. 121.

⁴ Lásd Blaha–F. Havas–Révész: Nyerőviszonyok. Roma politikatörténet. *Beszélő*, 1995/19. Osztóján Béla: Verőviszonyok. Roma politikatörténet avagy: folytassa, *Phralipe!* *Phralipe*, 1995/7–9.

⁵ „(...) az első osztáskor harminckét cigány szervezet részesült állami költségvetési támogatásban. Ekkor, ennek hatására duplázódott meg rövid három hónap leforgása alatt a cigány szervezetek száma.” „Cserébe kompromisszumkészséget tudunk ajánlani.” Wolfart János államtitkár, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal elnöke. *Amaro Drom*, 1992/8-9.

⁶ Lásd például Noszkai: Cigányok és pártok. *Amaro Drom*, 1994/6. Nagy Ildikó Emese: Párttalanul. *Amaro Drom*, 2001/6. Isten legközelebbi cigány ismerősei. Roma szerveződések a választások előtt. *Amaro Drom*, 2002/február. A tanulmány megírásának alapjául a következő roma közéleti lapok szolgáltak: Románo nyévipé (Cigány Újság, Előszó), Phralipe, *Amaro Drom*, *Kethano Drom*, *Lungo Drom*, *Cigányfűró*, *Világunk*, *Európai Út*.

⁷ Lásd Csalog Zsolt: Visszatekintő. *Amaro Drom*, 1994/6.

⁸ „A cigánytársadalom jelenlegi helyzetében a Miniszterelnök úr nem zárkozhat el a találkozó elől.” Beszélgetés Farkas Flóriánnal, az OCÖ elnökével. *Lungo Drom*, 2001/április.

⁹ Hernádi Gyula: „Akár cigány pártot is lehetne alapítani.” *Cigány Újság*, 1989. június 6.

¹⁰ Szepesi József: Nocsak: „Újmagyarok” (!) pártja avagy uccu, vissza Rákosihoz? *Cigány Újság*, 1989. május 23. Kárpáthy Gyula: Veszélyben a jövő: a cigányság országgyűlési képviselője (Nyílt levél a „Cigány Párt” alapítóihoz). *Cigány Újság*, 1989. július 4. A lap szerkesztőjéhez, Farkas Pálhoz köthető az 1989-ben létrehozott Magyarországi Cigányok Szociáldemokrata Pártja, amely megjelentette a rövid életű *Élőszó* c. lapot is.

¹¹ Lásd például Rostás-Farkas György: Választások előtt (A kisebbségek érdekében). *Kethano Drom*, 1994/1.

¹² A Cigányok Szolidaritási Pártjának nyílt levele valamennyi roma közösséghez. *Phralipe*, 1994/3.

¹³ Lásd Fidesz – MDF – „Lungo Drom” választási együttműködési megállapodás. *Világunk*, 2002/január.

¹⁴ Például Összefogás a jövőnkért! Az MCF Roma Összefogás választási programpontjai. *Világunk*, 2006/2.

¹⁵ Zsigó Jenő: Zsibvásár. *Amaro Drom*, 2006/február. Uó: Választás után, választás előtt. *Amaro Drom*, 2009/július.

¹⁶ Horváth Margit: Ötéves a Phralipe. *Phralipe*, 1994/4.

¹⁷ Hell István: Megalakult a Roma Parlamenti Választási Szövetség. Interjú Horváth Aladárral, az új párt elnökével. *Amaro Drom*, 1994/4.

¹⁸ László Zoltán: Nagy összefogások, kis esélyek. *Amaro Drom*, 2006/február.

¹⁹ Rostás-Farkas György: Kis nép is lehet nagygyá. *Kethano Drom*, 2001/3-4.

²⁰ A roma politika új alapokra helyezését sürgeti az MCF. *Világunk*, 2005/4.

²¹ Osztójkán Béla: Miért kell ilyen párt? *Világunk*, 2006/2.

²² Osztójkán Béla: Ötszázalékos illúzió! *Világunk*, 2001/augusztus-szeptember.

²³ Van kisebbségi törvény? *Világunk*, 2005/3.

²⁴ Hidvégi-B. Attila: Romák, egy zászló alá! *Világunk*, 2005/7.

²⁵ Martin Kovats: Sorskérdés kulcskérdései. *Világunk*, 2003/9.

²⁶ Kerékgyártó István: A roma politizálás esélytelensége. *Lungo Drom*, 1993/október.